

Видатні бібліотекарі, бібліографи

Талант вченого: до 90-річного ювілею видатного харківського бібліографа М. Г. Швалба

*Стаття висвітлює творчу спадщину бібліографа
Центральної наукової бібліотеки Харківського університету
М. Г. Швалба (1926–1995).*

Михайло Григорович Швалб – один з найвідоміших бібліографів Харкова другої половини XX століття. Звернувшись до його творчої спадщини, можна побачити як масштаб задуманих і здійснених робіт, так і властиві лише йому особливості бібліографічної діяльності.

Інвалід з дитинства, Михайло Григорович зміг не тільки подолати трагізм долі, не тільки реалізувати свій дар вченого на тому терені, де він виявився затребуваним, але й стати одним з найкращих у цій галузі.

М. Г. Швалб народився 29 грудня 1926 р. у с. Баранівка Житомирської області в родині робітника. У віці п'яти років внаслідок наїзду трамваю хлопчик втратив обидві ноги. Згодом батьки віддали його навчатися у спеціалізовану школу-інтернат для дітей з обмеженою рухомістю. У 1941–1943 рр. він перебував з батьками і сестрами в евакуації у м. Чимкент Казахської РСР, де з відзнакою закінчив середню школу. У 1944 р. Михайло поїхав до Харкова, де вступив до біологічного факультету Харківського університету. За відмінне навчання йому була призначена

стипендія імені І. В. Сталіна.

Після закінчення університету в 1949 р. талановитий випускник готувався вступити до аспірантури. Цим планам завадила репресивна кампанія, яка була у ті роки в біологічній науці, а також відома у той час боротьба з космополітизмом. Учень опального професора Е. Є. Уманського, перспективний вчений Михайло Швалб був змушений піти працювати бібліографом до Центральної наукової бібліотеки (ЦНБ) Харківського університету.

Проте, дуже скоро у цій роботі він знайшов свій сенс і значну користь. Бібліографія як допоміжний апарат науки захопила його. Свій нерозтрачений творчий потенціал він реалізував у цій сфері настільки повно, що навіть усього його життя не вистачило, щоби здійснити усі задуми.

Більше сорока років присвятив Михайло Григорович улюбленій справі. Почавши в 1949 р. як бібліограф з біології, він вже у 1956 р. був призначений на посаду головного бібліографа з виконанням обов'язків завідувача науково-бібліографічним відділом. У 1979 р. став заві-

**Світлана
Глибицька,**

головний бібліограф
Центральної наукової
бібліотеки
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

дувачем редакційним відділом, а в 1985 р. – заступником директора з наукової роботи ЦНБ. На цій посаді М. Г. Швалб пробув декілька років, але навіть коли займався суто складанням бібліографічних посібників, він приймав активну участь у всіх загальнобібліотечних справах: був головою технічної комісії з організації переїзду бібліотеки у нове приміщення; приймав участь у переведенні систематичного каталогу з біології, що був побудований по УДК, на ББК; ініціював утворення Музею праць учених Харківського університету; розробив новий учбовий курс з основ бібліографії та інформатики для першокурсників усіх факультетів та спеціальні заняття для дипломників і аспірантів.

Але найбільш плідним напрямком його роботи стало утворення бібліографій. Серед його праць (більше 180) число бібліографічних покажчиків складає понад 150.

До справи укладання бібліографічних посібників бібліотекою вищого навчального закладу М. Г. Швалб підійшов як справжній вчений. Під його керівництвом стала утворюватися система покажчиків, яка охоплює всі галузі знань, види і типи бібліографічних праць і яку за цільовим і читацьким призначенням можна поділити на 4 блоки: 1) науково-допоміжні покажчики з найактуальніших наукових питань, які розробляються вченими університету; 2) науково-допоміжні для вивчення історії університету (покажчики змісту періодичних видань ВНЗ, персональні покажчики праць вчених університету, покажчики з історії закладу та його підрозділів); 3) покажчики, які розкривають фонди бібліотеки (дисертації, захищені в університеті; прижиттєві видання ви-

датних діячів науки та культури; рідкісні видання; продукція типографії університету у фондах його бібліотеки тощо); 4) рекомендаційні посібники на допомогу учбовому процесу.

З його власного бібліографічного доробку [1] назвемо у кожному напрямку найбільш значущі праці, де він виступає як укладач або співкладач:

1) 4 покажчика з проблем гетерозису, «Вторичная ионно-ионная эмиссия (1947–1974)», «Полосковые линии и устройства сверхвысоких частот» (література за 1953–1973 рр.), «Охрана и рациональное использование природы» в 3 ч. (1979–1983), «Комплексные высокомолекулярные соединения» в 2 ч., «История славяноведения в Харьковском университете» в 2 ч., «История древнего мира в Харьковском университете», «Фауна и флора Харьковской области. Вып. 1. Животный мир» (література за 1791–1985 рр.).

2) розподіляються за підгрупами: **покажчики, що розкривають зміст періодичних видань університету:** «Систематический указатель к трудам Общества испытателей природы при Харьковском университете за 1869–1930 гг.», «Указатель к трудам Общества научной медицины и гигиены при Харьковском университете за 1883–1915 гг.»; систематичні покажчики до «Ученых записок Харьковского гос. университета им. А. М. Горького», трудов факультетов и научно-исследовательских учреждений за 1934–1953 гг., «Ученых записок Харьковского университета, праць факультетів та науково-дослідних закладів за 1954–1966 рр.», «Вестника Харьковского университета» (за 1964–1980 рр. у низці випусків); **покажчики праць наукових**

колективів: Харківського відділу Географічного товариства України (за 1964–1970, 1971–1975 рр.), Харківської астрономічної обсерваторії (за 1917–1967, 1968–1983 рр.), кафедри генетики та цитології ХДУ за 50 років (1933–1983); **покажчики з історії університету та його підрозділів:** «История Харьковского университета. Ч. 2» в 4 вип. (1985–1993; перевид. як частина систематичного покажчика «История Харьковского университета за двісті років» у 2007 р.), «История Центральной научовой библиотеки Харьковского университета (1805–1992)», «Бібліографічні видання Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету за 200 років (1807–2007)»; **біобібліографії вчених:** «Биобиблиографический словарь ученых Харьковского университета. Т. 1. Ректоры (1805–1995)» (перевид. у 2015 під назвою «Ректоры Харьковского университета (1805–2014)»); покажчики, присвячені вченим: астроному М. П. Барабашову, біологам В. М. Нікітіну, С. І. Медведєву, В. В. Станчинському, історику Д. І. Багалію та багатьом іншим.

3) «Библиография отечественной медицинской библиографии: (сводный каталог указателей, имеющих в библиотеках г. Харькова за 1866–1959 гг.)», «Каталог диссертаций, защищенных в Харьковском университете в 1971–1980 гг.», «Издания типографии Харьковского университета в фондах ЦНБ» за 1805–1917 рр. у 2 ч.

4) «Биологу о библиографии», «Геологу о библиографии», «Методические рекомендации по библиографическому оформлению дипломной и научной работы» (три видання: 1982, 1987, 1988 рр.).

Найбільша частина покажчиків, які утворював

М. Г. Швалб, – це посібники з природознавчої (частіше – біологічної) тематики та біобібліографії вчених (останніх – чверть усіх його праць).

Окремо слід сказати про «Биобиблиографический словарь ученых Харьковского университета», започаткований за ініціативи М. Г. Швалба. Перший том словника «Ректоры» був визнаний Українською бібліотечною асоціацією «бібліографічним посібником 1995 року в Україні». У 2015 р. він був доповнений і перевиданий. Ідея біобібліографічного словника продовжує втілюватися в життя: у 2001 р. виданий другий том – «Історики» (доповнений і перевиданий у 2013), готується до видання третій том – «Філологи».

М. Г. Швалб проявив себе не тільки як практик, але й як теоретик бібліографування. З доповіддю «Отраслевая библиография в области биологических наук и ее координация в университетских библиотеках» він виступив на Ломоносовських читаннях у Московському університеті (реферат надрукований у виданні «Библиотеки СССР: Опыт работы», 1965, вип. 30). Разом з біологом та бібліографом В. М. Граммою були здійснені наукові розробки стосовно бібліографування галузевої літератури, зокрема біологічної та сільськогосподарської. Вони знайшли відбиток у публікаціях: «Некоторые проблемы методики библиографоведения биологической литературы» («Проблемы дифференциации и интеграции в отраслевой библиографии : межвуз. сб. науч. тр.», Москва, 1992), «Теоретичні проблеми створення біобібліографічного словника природо-

знавців і аграріїв» («Научная библиотека в современном социокультурном контексте : [тези доп.], Київ, 12–15 жовт. 1993 р.», Київ, 1993, ч. 2) та при складанні біобібліографій вчених, які працювали у галузях ботанічної, зоологічної та палеонтологічної систематики (А. А. Коршиков, А. М. Матвієнко, Ю. Н. Прокудін, С. І. Медведев, В. П. Макрідін).

Не можна обійти увагою і наукові статті М. Г. Швалба у галузі біологічних наук: «К вопросу о строении радужной оболочки и регенерации линзы у озерной лягушки» («Ученые записки Харьковского университета», 1954, т. 51), «Развитие на Украине исследований по истории биологии» (у співавторстві; матеріали конференції «Биологическая наука в университетах и педагогических институтах Украины за 50 лет», 1968), «Таємниця кембрійських морів» («Вечірній Харків», 1973, 21 берез.), «История изучения фауны Харьковской области» (у співавторстві; «Фауна и флора Харьковской области. Вып. 1. Животный мир», 1995) та ін.

У своїх публікаціях М. Г. Швалб виступає і як бібліотекознавець. Він є співавтором першого нариса про видатного бібліотекознавця, директора бібліотеки Харківського університету К. І. Рубинського («Бібліотекознавство та бібліографія», 1974, вип. 15), статей «Удосконалення діяльності бібліотек вузів в умовах перебування вищої освіти в країні» («Бібліотекознавство та бібліографія», 1988, вип. 28) та «Основные направления деятельности Центральной научной библиотеки Харьковского национального университета им. В. Н. Каразина

по созданию библиографических пособий» («Бібліографічні видання Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету за 200 років (1807–2007): показник», 2013).

Великий внесок М. Г. Швалба у бібліотечну справу, зокрема у теорію і практику бібліографування, був гідно оцінений: коли на початку 1995 р. була заснована премія імені бібліотекознавця К. І. Рубинського, Михайло Григорович став її першим лауреатом. Але він тоді вже був дуже хворий, і 2 червня 1995 р. його не стало.

В останні роки життя, працюючи над черговим бібліографічним виданням, Михайло Григорович виявив прогалини у системі бібліографічних посібників м. Харкова. Після відомої праці Г. С. Чирикова «Указатель книг и брошюр, напечатанных в Харькове с 1806 по 1879 год» не укладалося ніяких бібліографій, які б охоплювали всю книжкову продукцію, надруковану в Харкові. Цю прогалину, на думку майстра, можна було б ліквідувати сумісними зусиллями ЦНБ Харківського університету та Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка. Цей заповіт бібліографам Харкова буде нескладно здійснити, коли фонди обох бібліотек цілком відіб'ються в їхніх електронних каталогах.

Михайло Григорович мав багато учнів. Вони засвоїли головні принципи, котрі власним прикладом сповідував учитель: будь-яку справу робити найдосконалішим чином; завжди бути уважними та доброзичливими до людей. Саме таким він і залишився у вдячній пам'яті колег.

Література

1. Михаил Григорьевич Швалб – библиограф Центральной научной библиотеки Харьковского университета : К 80-летию со дня рождения : биобиблиогр. указ. ; избр. ст. [о нем] / [сост. С. Б. Глибичкая ; вступ. ст. В. Д. Прокоповой, В. Н. Граммы]. – Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2006. – 60 с., портр.

Бібліотечний форум:

історія, теорія і практика

Науковий, інформаційний щоквартальний журнал

Засновник – фізична особа
Башун Олена Володимирівна
Реєстраційне свідоцтво
КВ № 21735 -11635 Р
від 21.12.2015
Заснований у грудні 2015 року,
м. Київ

Головний редактор
Олена Башун, канд. пед. наук

Звертайтеся до редакції:

вул. Бакинська, б. 37, к. 321,
м. Київ, 04086
067-625-36-52, 066-840-97-83
e-mail: olenabashun@gmail.com
Сайт журналу:
<http://www.libraryforum.info>

Журнал

"Бібліотечний форум: історія, теорія і практика"

Передплатний індекс **09923**
Передплатний індекс на CD, off-line,
online **98015**
ISSN 2518-7341

Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр та прізвищ несуть автори матеріалів.
Редакція залишає за собою право літературного редагування і скорочення статей.
Рукописні матеріали не рецензуються і не повертаються.
Редакція не завжди поділяє думку авторів.
За зміст рекламних та інформаційних повідомлень редакція відповідальності не несе.
У разі передруку посилання на журнал
«Бібліотечний форум: історія, теорія і практика» обов'язкове.

© Бібліотечний форум: історія, теорія і практика

Інформаційний партнер журналу –
Українська бібліотечна асоціація

З	Бібліотекознавство	
М	Соколов В. Основні складові бібліотечного гуманізму.....	2
І	Наукові дослідження в бібліотеках	
С	Рабданова Л. Моніторинг публікацій про діяльність	
Т	Державної науково-педагогічної бібліотеки України	
З	імені В. О. Сухомлинського	
М	(на матеріалах фахової періодики за 2010–2015 рр.).....	10
І	Татарчук Л. Видавнича діяльність Національної наукової	
С	сільськогосподарської бібліотеки Національної академії	
Т	аграрних наук України: сучасний стан і перспективи.....	14
З	Бібліотечно-бібліографічне обслуговування	
М	Веремієнко Т. Яким бути сучасному підручнику	
І	англійської мови: обговорюють професіонали.....	18
С	Климентенко А. Екологічне просвітництво:	
Т	нові підходи, нові можливості.....	20
З	Петренко І. Душі торкаючись струни.....	26
М	Шевченко О. «Тая слава, що орлом по світу літає».....	28
І	Мережа бібліотек	
С	Білоус В. Діяльність виставково-музейної зали	
Т	бібліотеки Вінницького державного педагогічного	
З	університету імені Михайла Коцюбинського.....	31
М	Воронцовська І. Через знання – до здорового	
І	способу життя.....	33
С	Лізановська Л. Бібліотека згуртовує обдаровану молодь.....	34
Т	Мозгова Л. Інновації у формуванні краєзнавчих	
З	ресурсів для дітей.....	36
М	Проектна діяльність бібліотек	
І	Лісогор В. Бібліотека – берегиня родоводу	40
С	Досвід зарубіжних країн	
Т	Долгополова Е. Национальная библиотека Беларуси –	
З	главный информационный и социокультурный центр	
М	страны.....	41
І	Ситару Л. Библиотеки помогают пчеловодам.....	43
С	Бібліотечні форуми, конференції	
Т	Кудlach В. Виставка-форум 2016. Підсумки	46
З	Попова Н. «БібліоКре@тив-2016» – простір інновацій	
М	та фахової творчості.....	47
І	Конкурси і нагороди	
С	Сухоребська К. Львівська обласна бібліотека для дітей –	
Т	володарка престижної нагороди EIFL-PLIP.....	50
З	Видатні бібліотекарі, бібліографи	
М	Глибицька С. Талант вченого: до 90-річного ювілею	
І	видатного харківського бібліографа М. Г. Швалба.....	52
С	Чегринець М. Невичерпна пам'ять поколінь:	
Т	династія Яновських.....	55
З	Бібліотечна постать в історії	
М	Грищенко П. З любов'ю до людей.....	59
І	Літературна сторінка	
С	Левіна О. Ставимо виставку.....	61
Т	Посміхніться.....	62
	Показчик статей і матеріалів, опублікованих	
	в журналі за 2016 рік	63

Бібліотечний форум:

історія, теорія і практика

№ 4 (6) 2016

Завітайте на сайт журналу:
<http://www.libraryforum.info>